

Гальчак Т. В.,

Тернопільський національний педагогічний університет ім. Володимира Гнатюка

ПЕРЕКЛАД ЯК ПРОЦЕС І РЕЗУЛЬТАТ АНАЛІТИКО-СИНТЕТИЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ МАЙБУТНЬОГО ПЕРЕКЛАДАЧА У ПРОЦЕСІ НАВЧАННЯ У ВИЩІЙ ШКОЛІ

У статті розглянуто переклад як процес і результат аналітико-синтетичної діяльності майбутнього перекладача у процесі навчання у вищій школі. Запропоновано абстрактну модель процесу перекладу, яка дозволяє виділити стадії та ключові компоненти цього складного аналітико-синтетичного процесу, що є важливим для подальшого вивчення психолінгвістичних аспектів здійснення компетентного перекладу. Зроблено висновок про те, що переклад як результат обробки інформації, наділений індивідуальним тлумаченням перекладача, дозволяє отримати особливий соціально-психологічний зміст.

Ключові слова: переклад, перекладач, обробка інформації.

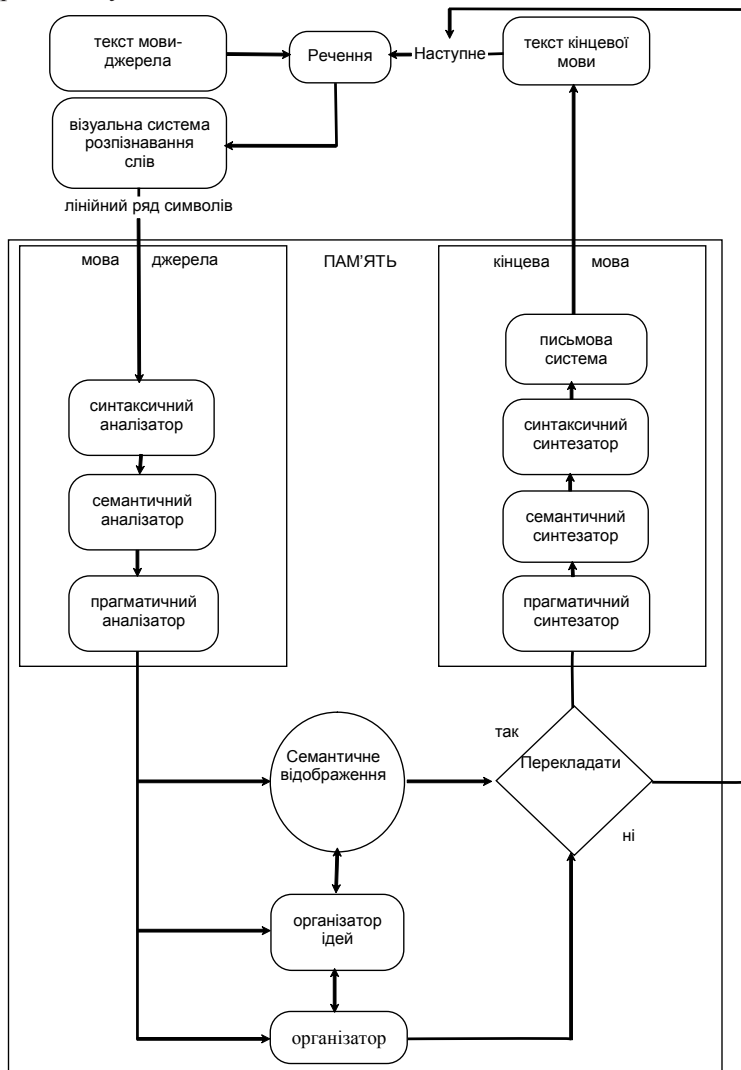
The article discloses translation as a process and product of analysis and synthesis activity of a future translator during his studying. It is offered the abstract model of translation process which helps to determine stages and core components of this complicated analysis and synthesis process, besides it is important for further analysis of psycholinguistic aspects for translating adequately. It is made the judgment that translation as a product of processing information endowed with individual interpretation of a translator helps to get particular social-psychological content.

Key words: translation, translator, processing information.

Як і очікувалось, у спеціалізованій літературі існує безліч визначень терміну “переклад”. Посилаючись на тлумачення, запропоновані такими дослідниками у сфері перекладу як Ньюберт, Віддовсон та іншими [7, с. 31; 12, с. 54], Bell пропонує розглядати цей термін з трьох різних позицій: 1) переклад як “процес”, 2) переклад як “результат”, 3) і як поняття, яке поєднує обидві попередні позиції. На його думку, для того щоб досконало дослідити суть і значення перекладу потрібно застосувати комплексний підхід у межах прикладної лінгвістики в поєднанні з міжпредметними зв'язками. Навіть враховуючи величезну кількість напрацьовань у теорії перекладу, дуалізм перекладу як процесу та перекладу як результату залишається актуальним для обговорення.

Переклад – це процес спілкування, в який залучені дві мови, два тексти і два види змісту, позбавлених повної відповідності. Спроби дослідити мислительні процеси, залучені в діяльність перекладу зосереджені на перекладачеві або “комунікаторі”, який розшифровує текст мовиджерела і перекодує його зміст у текст кінцевої мови. Методологія, яку

запропонував Белл [2, с. 34] полягає у (1) індуктивно створених висновках на основі аналізу результату (тексту кінцевої мови), (2) дедуктивно – шляхом застосування самоаналізу, і (3) шляхом дослідження внутрішніх процесів під час здійснення перекладу. Оскільки знання про психолінгвістичні процеси є досить обмеженими, Bell пропонує абстрактну модель того, що відбувається всередині “чорної скриньки” перекладача. У спрощеному вигляді це виглядає так:

Таким чином, складовими компонентами і кроками процесу перекладу є: в першу чергу письмовий текст джерела сприймається візуальною системою розпізнавання слів як лінійний ряд мовно специфічних символів; далі здійснюється обробка інформації із залученням короткотривалої або оперативної пам'яті та довготривалої пам'яті. Для того, щоб досягнути семантичного відтворення відповідних складових одиниць тексту, читач розшифровує їх синтаксично, семантично та прагматично. Згідно з цією структурою, головним системоутворювальним елементом тексту є речення і його аналіз починається на рівні синтаксичної структури.

Робота “синтаксичного аналізатора” потрібна для обробки “складних” структур, в той час як для аналізу немаркованого порядку слів (підмет – присудок – додаток) залучається лише оперативна пам'ять, яка сприяє легкому і швидкому доступу.

Схожа диференціація застосовується і до лексичних одиниць та присвоєння їм значень. Таким чином, вихідні дані підлягають семантичному аналізу, який допомагає відновити зміст у всій його складності з врахуванням форм висловлювань учасників, часу, місця, способів та логічних зв'язків.

Прагматичний аналіз логічності форми виконує комунікативну функцію шляхом визначення семантичної структури, реєстру, особливостей діалекту, які дозволяють розкрити різноманітність і стиль мови. Ці параметри дискурсу також слугують індикаторами типу тексту (Белл встановив різницю між текстами, що базуються на користуванні і такими, що базуються на користуачеві, тобто: доступність читачеві, рівень формальності, ввічливості, спосіб і сфера дискурсу, тип мовних актів).

Читач доходить до стадії семантичного відображення, яке по своїй суті є “вільним від мови”. “Організатор ідей” включає аналіз, перевірку і виправлення тексту, якщо потрібно, читачем в процесі читання. Роль “організатора” полягає у тому, щоб приймати до розгляду результати з врахуванням цілі читача; наприклад, читач вирішує продовжувати читання чи ні або перекладач вирішує перекладати, редагувати, продовжувати читання чи чекати подальшого натхнення. Коли починається переклад, процес змінюється. Абстрактне семантичне відображення, яке включає всю зібрану інформацію повинне систематизуватись у форму кінцевої мови. Ключова відмінність полягає у тому, що в процесі “реконструювання” перекладач змушений приймати численні рішення.

На кожному рівні: прагматичному, стилістичному, семантичному, лексичному і синтаксичному враховуються і зважаються всі альтернативи можливого перекладу, і як тільки вибір зроблений, всі інші варіанти відкидаються. Врешті-решт, письмова система створює формальне відображення і процес може початися знову. Важливим припущенням, яке не зображене у цій моделі є те, що процес обробки є хвилеподібним та динамічним.

Белл поєднує функціональну лінгвістичну концепцію з психологічною та нейробіологічною інформаційними моделями. Тоді як переклад доцільніше вважати процесом обробки інформації, доповнюючи накопичені знання у цій сфері створенням моделей зберігання, осмислення та продукування інформації.

На думку дослідника, текст кінцевої мови є результатом процесів аналізу і синтезу. Значна частина наукових теорій розглядає текст кінцевої мови з позиції достовірності відтворення змісту, форми і стилю оригіналу. Наприклад, відомий перекладознавець Найда висунув свої головні вимоги до перекладу, який на його думку повинен [9, с. 78]:

- 1) бути зрозумілим;
- 2) передавати настрій і стиль оригіналу;
- 3) мати природну і легку форму вираження;
- 4) викликати таку ж реакцію.

З огляду на теорію перекладу, Белл відхиляє ідею “хорошого перекладу” але визнає, що перекладачі відрізняються за рівнем компетентності, “яка піддається вимірюванню згідно з об’єктивними критеріями” [4, с. 256; 8, с. 22]. Ці критерії застосовуються до результату діяльності перекладача і, як зазначає Белл, поняття ‘хороший перекладач’ є ключовим в обговоренні перекладу.

Кожен написаний текст наділений відповідним змістом, проте це не “текст” читача, тобто індивідуальне тлумачення дозволяє отримати особливий соціально-психологічний зміст розуміння [4, с. 87-88]. Якщо семантичне відображення змінюється індивідуально, тексти можуть мати більшу або меншу кількість різних прочитань. Таким чином, переклад відображає індивідуальне прочитання і тлумачення перекладача. Звідси виникає проблема збереження еквівалентності, “один з головних обов’язків перекладача” [2, с. 47]. Для того, щоб зрозуміти текст і розглянути різні варіанти його тлумачення, необхідний високий рівень загальних знань серед користувачів мови.

В процесі спілкування перекладач приймає дві ролі: “отримувача” та “генератора” [1, с. 257]. В цьому сенсі перекладач є посередником між двома різними мовами та культурами із власним “сприйняттям дійсності, ідеологією та світоглядом” [4, с. 124]. Модель процесу перекладу, описана вище, показує, що він (переклад) потребує точного прочитання тексту оригіналу, тому перекладачі можуть вважатись “привілейованими читачами” текстів джерела мови [5, с. 48]. Для них умови читання і осмислення є нестандартними, тому що вони читають текст з іншою метою, ніж це роблять звичайні читачі. На відміну від звичайних реципієнтів, перекладачі намагаються розпізнати текст і одночасно розглянути його з нейтральної точки зору [3, с. 288]. В той же час вони навряд чи зможуть повністю відділити себе від відображення у кінцевій мові [5, с. 91]. Це може означати, що

словесне вираження перекладача не є постійно нейтральним. Так як Найда і Вілз, які відмічали важливість психолінгвістичного і соціолінгвістичного аспектів перекладу, Хатім і Мейсон підкреслюють, що переклад – це “комунікативний процес, який знаходиться в межах соціального змісту” [4, с. 55]. Неминучим є те, що ми вносимо свої погляди, знання, ставлення в процес обробки текстів, таким чином, будь-який переклад буде відображати інтелектуальний і культурний світогляд перекладача, не зважаючи на найкращі наміри залишатись неупередженим [4, с. 56-57].

Думка, що культурна спрямованість може з’являтися там, де цього чекають найменше не означає, що перекладач є по своїй суті упередженим. Але за певних обставин відмінності у сприйманні і ставленні існують і можуть впливати на критичну оцінку тексту та перекладу.

Передумовою здійснення компетентного перекладу є наявність логічної структури тексту та доступність граматики і риторики джерела. Важливим для здійснення правильного вибору серед багатьох можливих варіантів перекладу є також застосування знань лексики, граматики і характеристик дискурсу мови-джерела. Свейн запропонувала таку структуру професійної компетентності перекладача [10, с. 64]:

- граматична компетенція
- соціолінгвістична компетенція
- дискурсна компетенція
- стратегічна компетенція

Всі ці компоненти, на її думку повинні включати зміни у системі і використанні кожної з робочих мов. Хатім і Мейсон до цієї структури відносять також знання, пов’язані з конкретними предметними сферами і “двокультурне бачення” [4, с. 67]. Хаймз компетентність перекладача характеризує як “знання і вміння, отримані перекладачем, які дозволяють йому/їй створювати акти комунікації, які є не лише граматично, але й соціально прийнятні” [6, с. 45]. Ньюмарк доповнює цю структуру проникливістю, далекоглядністю, винятковим здоровим глуздом, впевненістю в собі та рішучістю [8, с. 91].

Як уже зазначалось, під час перекладу фахівці змушені постійно робити вибір між різноманітними варіантами тлумачення, в той час як читачі мають справу лише з кінцевим продуктом. Проте слід брати до уваги, що цим виборам варіантів передує процес прийняття не менш важливих рішень [2, с. 180], а саме:

- 1) відтворювати *форми* (синтаксис і лексикон) чи *ідею* (семантичний зміст) оригіналу;
- 2) зберігати *стиль* оригіналу чи застосовувати інший стиль, зберігати чи відхиляти *форму* тексту мови-джерела;
- 3) зберігати *історично стилістичний аспект* оригіналу чи перетворювати у сучасну форму;

- 4) створювати текст, який читається як *оригінал* чи як *переклад*;
- 5) додавати чи пропускати слова, фрази, речення чи намагатись перенести все з джерела до кінцевої мови.

Таким чином, можна стверджувати, що запропонована абстрактна модель процесу перекладу дозволяє виділити стадії та ключові компоненти цього складного аналітико-синтетичного процесу, що є важливим для подальшого вивчення психолінгвістичних аспектів здійснення компетентного перекладу. Оскільки будь-який переклад буде відображати інтелектуальний і культурний світогляд перекладача, не менш важливим є також дослідження ролі чинників, що впливають на прийняття рішень в процесі перекладу, а саме: рівень компетентності фахівця та соціально-психологічний зміст розуміння тексту джерела.

Література:

1. Bassnett-McGuire, Susan. – Translation studies – (New accents) 1980.
2. Bell S. J. 1997. – The challenges of setting and monitoring the standards of community interpreting: An Australian perspective In S. A. Carr, R. Roberts, A. Dufour, & D. Steyn (Eds.)
3. Doubts and directions in translation studies: selected contributions from the EST Congress, Lisbon 2004 / edited by Yves Gambier, Miriam Shlesinger and Radegundis Stolze.
4. Hatim & Mason 1996. – The translator as communicator. Includes bibliographical references and index.
5. Hewson L. & Martin J. 1991. – Redefining translation. The variational approach – (Linguistics translation studies).
6. Hymes Dell. 1989. – Foundations in sociolinguistics. An ethnographical approach.
7. Neubert A. 2000. – Translation as text. The Kent State University Press
8. Newmark P. 1991. – About translation. Multilingual matters.
9. Nida E. A. 1974. – The theory and practice of translation. Includes bibliographical references and index.
10. Robert Keith Johnson, Merril Swain 1997. – Immersion education: international perspective. Cambridge applied linguistics.
11. Routledge encyclopedia of translation studies/edited by Mona Baker. 1998, 2001.
12. Widdowson H. G. 1978 – Teaching language as communication. Oxford University Press. (pp. 58-142)
13. Wills W. 1978 English Syntactic anticipation in German-English simultaneous interpretation in D. Gerver & H. Sinaiko (Eds.), (pp. 335-343). New York: Plenum Press